

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ

УДК 355.34:94][477]“1942/1945”

© Дмитро ВЕДЕНЄВ, Ольга ГАПЕЄВА

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОЇ ТАЄМНИЦІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ (1942 – 1945 рр.)

Автори досліджують концептуальні погляди командування Української повстанської армії на захист конфіденційної інформації та організацію шифрувальних і контррозвідувальних робіт спеціальними підрозділами УПА.

На основі документальних джерел розглядається діяльність органів контррозвідки та внутрішньої безпеки й правопорядку в структурі повстанської армії, а також система заходів щодо збереження військової таємниці, попередження витоку секретних відомостей, протидії розвідувально-підривній діяльності противника.

На думку авторів, досліджуваний аспект історії повстанського руху свідчить про організаційно-штатну структуру УПА як зародка регулярного війська незалежної Української держави.

Ключові слова: захист інформації, розвідка, контррозвідка, повстанський рух, шифрувальна справа.

Від самого початку функціонування збройних формувань під політичним проводом ОУН(б) одним із ключових організаційних питань стало забезпечення належного контррозвідувального захисту та внутрішньої безпеки повстанських рядів. Уже на початку грудня 1942 р. у Львові відбулася військова конференція керівників Проводу ОУН (С. Бандери) під головуванням тимчасового провідника М. Лебеда. Учасники конференції переглянули концепцію відмови від збройної боротьби й висловились за доцільність створення власних партизанських та регулярних військових формувань під загальною назвою «Військові відділи ОУН (Самостійників-державників)». Одночасно вони сформували робочу групу для розробки військових статутів й інструкцій та обговорили низку питань про місце спеціальних структур у бойових діях за відновлення Української держави [1].

Шляхом об'єднання окремих повстанських формувань ОУН(б) з іншими збройними угрупованнями націонал-патріотичної орієнтації, переходу на бік

повстанців української допоміжної поліції, мобілізації населення тощо навесні та влітку 1943 р. сформувалась Українська повстанська армія (УПА).

Саме в цей час було структуровано й органи управління УПА та її тиліві підрозділи («запілля»), розбудовано територіальну мережу й визначено організаційно-штатний устрій. До травня 1943 р. запрацювала Головна команда (ГК, військова влада) УПА на Північно-Західних українських землях. До ГК входили: шеф військового штабу, який мав у підпорядкуванні розвідувальний відділ, та комендант заплілля, якому, зокрема, підпорядковувалася референтура Служби безпеки (СБ).

Аналіз джерельної бази досліджуваної проблеми свідчить, що низка праць авторів української діаспори присвячена вивченню контррозвідувальної роботи спецпідрозділів (СБ, військово-польової жандармерії (ВПЖ)) в УПА. Основою досліджень є статутні документи та бойові звіти УПА, що зберігаються за кордоном нашої держави. Зокрема, слід назвати узагальнюючі праці з історії УПА А. Бедрія, М. Лебеда, П. Мірчука, Л. Шанковського (колишнього співробітника Головної команди УПА), у яких розглядаються проблеми контррозвідувального забезпечення з боку СБ, протидії ворожій агентурі [1]. Заслужують на увагу праці І. Бутковського (керівника місії УПА при ЗП УГВР), Г. Васьковича, С. Хміля (колишніх офіцерів УПА), майора спецвійськ США П. Содоля, у яких наголошується на військово-прикладному аспекті повстанської контррозвідки та жандармерії [2 – 4].

Зазначимо внесок у розробку цієї проблеми у працях сучасних дослідників СБ ОУН О. Іщука та В. Огородника, розвідках з історії військової організації та функціонування заплілля ОУН та УПА О. Вовка, Ю. Киричука, В. Ковальчука, А. Русначенка, Г. Сергієнка, Г. Стародубець та М. Ткаченка [10 – 14].

Проблематика контррозвідувального й режимно-секретного захисту як функція спецпідрозділів УПА та озброєного підпілля ОУН висвітлювалася в низці праць Д. Веденеєва [15 – 16].

Водночас доводиться визнати, що дослідники вивчали діяльність спецпідрозділів УПА із захисту інформації з обмеженим доступом, поверхово, фрагментарно і не прагнули виокремити цю проблематику в самостійний напрям вивчення бойової діяльності повстанського руху. Таким чином, діяльність спецпідрозділів УПА із захисту військової таємниці та режимності залишається малодослідженим аспектом студій з історії українського повстанського руху сорокових років минулого століття.

Науковою метою статті є дослідження організаційно-нормативних засад, структури спецпідрозділів УПА, діяльність яких спрямовувалася на захист конфіденційної інформації військового призначення від розвідувальних підрозділів противника.

Уже в перших наказах зі створення УПА, як організованої військової сили, приділялась увага дотриманню режиму таємності. Так, у наказі командувача УПА Д. Клячківського («Клима Савура») від 30 серпня 1943 р. №8 про організацію

самооборонних підрозділів у запіллі УПА наголошувалося, що цей процес мав відбуватися «...з найбільшою тайною, притримуючись загальних засад конспірації» [17, 12 – 13]. Заходи щодо забезпечення секретності та недопущення вільної циркуляції інформації спрямовувалися й до населення території, зайнятої УПА. Наказ Д. Клячківського від 1 вересня 1943 р. № 9 визначав облік і контроль усіх наявних у населення засобів радіозв'язку, приймачів, а також фахівців із радіозв'язку [17, 21].

10 вересня 1943 р. з'явився наказ командувача УПА № 10 «Про зберігання військових таємниць», у якому було визнано вкрай незадовільний стан із забезпечення секретності в бойовій діяльності та побуті повстанців. Зазначалося, що у штабах частин УПА панує безлад, не запроваджено умов для зберігання секретних документів. До них мають доступ випадкові люди (навіть таємні матеріали викидаються на смітник), вояків УПА не виховують у питаннях дотримання військової таємниці. У наказі, зокрема, висувалися такі вимоги:

- завести «скритки» (сейфи, шафи тощо) для зберігання таємних документів у штабах та помешканнях командного складу;
- обмежити коло осіб, з якими і у присутності яких обговорюються таємні справи;
- усі помешкання штабів та командні пункти «строго законспірувати»;
- вжити заходів до належного зберігання секретної документації, карт, непотрібну документацію спалювати;
- запровадити шифри і коди для забезпечення секретності в паперових повідомленнях, радіоперемовинах тощо;
- засекретити місця дислокації частин і загонів УПА;
- щоденно виділяти 10 – 20 хвилин для проведення виховної роботи з особовим складом, роз'яснення значення й способів зберігання військової таємниці;
- бойові накази віддавати безпосередньо перед началом операції;
- зберігати в таємниці від населення плани з передислокації військ;
- ввічливо ставитися до населення, не допускати утисків мирних мешканців, підтримувати авторитет повстанців;
- відповідальність за дотримання таємниці покласти особисто на командирів та функціональних начальників [17, 23 – 25].

У наказі командирам Груп та військових округ (військово-територіальних формувань УПА, які включали і «запілля» зайнятих повстанцями територій) від 30 жовтня 1943 р. № 19 також наголошувалося на посиленні військової дисципліни (аж до скасування відпусток повстанцям із метою профілактики розголошення таємниці серед населення), уваги до збереження таємниці та навчання вояків методам конспірації [17, 39].

Вимоги командування УПА у сфері таємності дублювалися й конкретизувалися в розпорядчих документах територіальних з'єднань УПА. Наприклад, наказом про дисциплінарні справи командира групи УПА «Заграва»

від 15 серпня 1943 р. № 8 передбачалося добитися точності й конспіративності у виконанні завдань, забезпечення належного зв'язку, реєстрації усіх зашифрованих повідомлень («грипсів») [17, 153].

Уживалися заходи щодо виховання в повстанців (здебільшого в сільських хлопців, які ще не служили у війську) свідомого дотримання режимності, навчання їх навичкам зберігання таємниці, пильності. Зокрема, наказ про політичну роботу в УПА від 26 листопада 1943 р. № 22 вимагав під час проведення вишкільної й виховної роботи звертати особливу увагу на ознайомлення з методами конспірації (особливо щодо зв'язківців, кур'єрів тощо). Про формування вміння зберігати військову таємницю йшлося і в інструкції для пропагандистів-виховників від суспільно-політичної референтури УПА (10 червня 1943 р.) [17, 43; 54].

Після приходу радянських військ на Правобережну Україну (кінець 1943 – початок 1944 рр.) командування УПА докладало додаткових зусиль для забезпечення таємності й конспіративності в бойовій діяльності та у нелегальній роботі. Наказ командувача УПА від 6 січня 1944 р. № 29, присвячений новим принципам роботи в «совєтських умовах», вимагав посилити конспірацію місць дислокації повстанських сил, особистості підпільників, запровадити секретні лінії зв'язку, широко вживати в листуванні та зв'язку умовності, шифри, підбирати надійних людей для роботи на лініях зв'язку, а також розгорнути «безпощадну боротьбу із сексотами та ворожими агентами» [17, 48]. Перехід до масового будівництва підземних та інших прихованих сховищ для підрозділів УПА, шпиталів, складів тощо спричинив появу окремого наказу від 25 листопада 1943 р. про дотримання таємниці підземних помешкань [17, 239].

Активізація оперативної діяльності радянських спецслужб призвела до посилення додаткових режимних заходів. Оперативна інструкція УПА від 7 вересня 1944 р. вимагала від повстанців звертатися один до одного лише з використанням військових звань, забороняла обговорювати деталі бойових дій серед місцевого населення та спілкуватися з вояками інших загонів, а також звертала увагу на забезпечення таємності на марші та при постої [18, 841 – 842].

У липні 1944 р. з'явилася окрема Інструкція з питань конспірації, яка містила рекомендації повстанцям та підпільникам:

- постійно навчатися навичкам конспірації та обережно підходити до визначення кола спілкування;
- обирати псевдонім, застосовувати різні псевдо під час перебування на різних теренах;
- контролювати зберігання таємниці підлеглими, суворо перевіряти їх з погляду дотримання таємності;
- не розкривати організаційних таємниць навіть перед вищими командирами і провідниками;
- не вести зайвих записів, систематично знищувати непотрібну документацію, ретельно переховувати архіви [18, 441 – 462].

Потреби надійного контррозвідального забезпечення бойових дій обумовлювали заходи щодо відповідної підготовки особового складу (наприклад, інструкції для УПА «Вояцький стан та його обов'язки» й «Організація армії» 1944 р.) [19]. Так, на вишкіл кандидатів на старшинські (офіцерські) посади для опанування мистецтвом спеціальних заходів відводилося 14 годин, з них 4 – на закордонну розвідку, 4 – на контррозвідку, стільки ж – на опанування методами пильності й конспірації, по годині – на військово-польову жандармерію й судову справу [1]. За програмою підстаршинського вишколу Групи УПА «Захід» (травень 1946 р.) на розвідувальну справу відводилося 14 годин (з 410), із них 4 – на польову розвідку, історію радянських органів держбезпеки – 2, по годині – на основи агентурно-оперативної роботи, контррозвідку, шифрувальну справу тощо [2].

Варіант навчальної програми для «кандидатів на старшин УПА» в розділі «Розвідка» передбачав студіювання таких проблем: «революційна пильність і конспірація», «поборювання шпіонажу та диверсії», устрій розвідувальних служб іноземних держав, організацію військово-польової жандармерії та польового судочинства [17, 69].

Із накопиченням досвіду розвідувально-підривної діяльності з'являлися комплексні інструктивні документи щодо функцій та організації розвідувально-диверсійних та контррозвідувальних структур УПА. Яскравий зразок – «Інструкція розвідчої і контррозвідчої служби» (РС і КРС, на жаль, невідомі його автори або підрозділ-розробник документа, появу якого можна датувати не раніше, ніж кінцем грудня 1944 р.). В інструкції зазначалося, що УПА, незважаючи на перевагу противника, не відмовляється від наступальної тактики. Перемогу в боротьбі обумовлюють не тільки сучасна збройна сила, а й «в поважній мірі таємний вид війни». Відтак повстанський рух запроваджує розвідувальну й контррозвідувальну служби. Немало уваги в інструкції приділялося організації зв'язку, який вважався «одним з найважливіших чинників у розвідній роботі». Зокрема, в ній зазначалося, що передача розвідінформації повинна бути своєчасною, достовірною, конспіративною, вестися виключно надійними каналами зв'язку із застосуванням шифрів і кодів. Визначалися форми діловодства спецслужб (єдина для РС і КРС).

Документи повстанського руху засвідчують велику увагу командування щодо внутрішньої безпеки, захисту військової таємниці, підтримки внутрішнього порядку, які розглядалися серед основних чинників забезпечення високої боєздатності [15].

Присяга вояка УПА, затверджена наказом ГВШ ч. 7 від 19 липня 1944 р., закликала повстанця бути «революційно-пильним», суворо зберігати військову і державну таємницю [12]. Ці вимоги містилися, зокрема, у наказі командувача УПА Д. Клячківського ч. 10 від 3 вересня 1943 р. У документі зазначалося, що чимало рядових бійців, командирів, штабних працівників та функціонерів запілля УПА не дотримуються вимог збереження військової таємниці, «говорять з кожним

про все, що треба й не треба». Як наслідок, ворог завдає несподіваних ударів й породжує внутрішню недовіру в повстанському середовищі. Не забезпечується також і належний порядок роботи зі штабною документацією. Наказ вимагав суворо обмежити коло осіб, що мають доступ до секретних документів, приховувати від населення плани передислокації, застосовувати у службовому листуванні шифри й коди, запровадити відповідальність за порушення режиму таємності [20, 24 – 25].

Розроблялася низка нормативних документів, спрямованих на безпосередній захист місць дислокації та засобів зв'язку. Інструкція «Протишпигунське забезпечення постою» визначала заходи із забезпечення безпеки розквартирування повстанських підрозділів (заборона розголошувати справжнє найменування підрозділів, розмовляти з місцевим населенням зі службових питань тощо). У положеннях «Конспіративно-розвідного вишколу», зокрема, наголошувалося на повсякденному застосуванні шифрів і кодів у службовому діловодстві, переговорах по лініях зв'язку, організації контрспостереження навколо місць розташування повстанців. Документ «Оборона проти ворожого підслуху» визначав вимоги щодо забезпечення конспіративності в користуванні телеграфно-телефонними лініями [21].

В УПА та озброєному підпіллі ОУН знайшли широке застосування різноманітні системи шифрування інформації. Серед найпоширеніших були такі:

- простий шифрувальний квадрат;
- складний шифрувальний квадрат;
- шифрування за допомогою підпільної або іншої (нейтральної) літератури;
- шифрування цифровим ключем;
- шифрування за допомогою заміни літер;
- застосування «шифрувальної решітки»;
- тайнопис [22].

Розроблялися відповідні навчально-методичні документи про роботу СБ в УПА. Керівник Українського штабу партизанського руху Т. Строкач 10 травня 1944 р. повідомив, що партизани здобули в боях із повстанцями оригінали таких інструкцій: «Як підбирати працівників СБ», «Праця розвідника всередині», «Коротка інструкція відносно розвідки при допомозі агентів і донощиків контррозвідки», «Способи вербування інформаторів».

Як головна загроза безпеці власних рядів справедливо розглядалася розвідувально-підривна діяльність противника, у чому повстанці переконалися вже під час німецької окупації та протиборства з радянськими партизанами й АК. Контррозвідувальний захист вважався складником розвідроботи, що чітко зафіксовано в інструкції зі спеціальної діяльності.

«Інструкція розвідчої і контррозвідчої служби» (РС і КРС, на жаль, невідомі його автори або підрозділ-розробник документа, появу якого можна датувати не раніше, ніж кінцем грудня 1944 р.) визначала завдання «контррозвідочної служби» (КРС) як структурного елементу повстанської спецслужби. Проте за її

фактичної відсутності (як усталеної організаційної форми) йшлося скоріше про процес контррозвідувального захисту. «Большевицький загарбник, – зазначалося в інструкції, – хитрий і підступний у боротьбі, яка ведеться зі всією безоглядною жорстокістю, він не перебирає ні в засобах, ні методах..., з цією метою організує і веде найбільш рафіновано свою роботу..., скріплює і масово поширює сітку своїх «секретних освідомителів» між цивільним населенням, у ряди УПА висилає своїх агентів, він старається зловити відомості про кожний крок, зроблений і задуманий кожним повстанцем», намагається через агентурні позиції «розложити УПА з нутра», здійснити диверсійно-терористичні заходи [23].

Автори інструкції продемонстрували глибоке розуміння факторів, що створювали сприятливе підґрунтя для залучення деяких учасників УПА до співробітництва зі спецслужбами противника, як-от: тривала і виснажлива боротьба, «безперервне ризикове життя», які призводять до «духовного заломання» особистості, «брак свідомості», перебування в рядах повстанців випадкових людей, для котрих «справа визвольної боротьби є маловажною і чужою».

Документ визначав контррозвідку як специфічний «вид агентурної роботи», спрямованої на боротьбу зі шпигунами й диверсантами противника, порушниками норм збереження військової таємниці, дисципліни й моралі, саботажниками і непевними елементами у власних лавах. При цьому контррозвідувальну роботу пропонувалося поділяти на два «відділи» (напрями): проти занурених до УПА й цивільного населення інформаторів і диверсантів противника та проти «ухильників... внутрі УПА».

До основних завдань КРС належали:

– оперативне спостереження («обсервація») за рядовим і командним складом УПА, який перебуває в бойових підрозділах «чи по спеціальних справах», новобранцями, цивільним населенням у місцевостях маршів або дислокації;

– контррозвідувальні операції;

– допит підозрілих у здійсненні ворожої діяльності або «зловлених на шпигунській роботі»;

– проведення відкритих або негласних перевірок підозрілих на плановій основі.

Під час контррозвідувального нагляду за вояками УПА рекомендувалося звертати увагу на такі обставини або окремі категорії осіб:

– родинні та приватні зв'язки з населенням;

– характер стосунків у військовому середовищі та під час відпусток, особисте листування;

– минуле людини, мотиви вступу до УПА; при цьому особливу увагу необхідно було звертати на тих, що влилися до повстанців у 1944 р., дезертирів із Червоної армії «без різниці на їх попередні заслуги», втікачів від органів НКВС, таборів і примусових робіт;

– осіб, які перебували під арештом, мали контакти з радянськими правоохоронними органами, або таких вояків, рідні яких імовірно пов'язані з органами держбезпеки;

– вояків, поведінка яких виявляється підозрілою, таких, що мають стосунки з дезертирами або «ухильниками» від служби в УПА;

– вояки підрозділів спеціального призначення та забезпечення (зв'язкові, господарчі працівники та інші), котрі мають змогу за умовами служби певний час перебувати поза контролем командирів.

Визначалися ознаки, що свідчили про належність вояків УПА до «непевних елементів». Серед них:

– критичні висловлювання щодо доцільності боротьби, її перспективи, зневіра у перемогу УПА, поширення панічних настроїв;

– невиконання наказів командирів;

– підозріла поведінка у критичних ситуаціях;

– розголошення військової таємниці (додавався перелік із 18 пунктів для її конкретизації);

– моральний стан, ставлення до військового майна;

– спроби дезертирства.

Інструкція суворо забороняла контактувати з причетними до НКВС особами, залишати на полі бою поранених, відвідувати цивільним особам місця дислокації повстанців, фотографувати підрозділи й осіб, пов'язаних із повстанцями, розголошувати маршрути пересування та інші відомості, що мали характер військової таємниці.

Для здійснення контррозвідувальних функцій застосовувалася «контррозвідча агентура» (КРА). Вона насаджувалася за дорученнями шефів РВ та керівників АС при всіх самостійних бойових підрозділах, підрозділах забезпечення і штабах із розрахунку одне оперативне джерело на рій (8 – 10 вояків) або залежно від обставин. Її діяльність становила таємницю для командирів і начальників. Агентура несла службу на рівні з усіма повстанцями і спеціалізувалася на двох згаданих вище напрямках контррозвідувального захисту.

Бойові та допоміжні повстанські підрозділи були пронизані контррозвідувальною агентурою УПА. У звіті одного з керівників повстанської контррозвідки «Аскольда» (перша половина жовтня 1943 р.) ідеться, що у сотнях «Негуса» і «Макса» зі з'єднання «Богун» (УПА-«Північ») з 220 стрільців до інформаційної мережі СБ залучено 26 осіб (2 сотенних, 6 чотових і 18 ройових командирів), у медичному підрозділі – 1, санітарній школі – 2 [24].

У спогадах вояків повстанської армії підкреслюється велика роль інформування СБ УПА місцевим селянством про підозрілих, агентуру німецьких та радянських спецслужб, котра під різноманітним оперативним прикриттям (втікачі з полону, примусова праця, дезертири з допоміжної поліції тощо) намагалася діяти в районах дислокації УПА.

Спеціальним органом в УПА, що поєднував функції розвідки та контррозвідувального захисту, була Служба безпеки. У спецповідомленні НКДБ УРСР до НКВС УРСР (12 січня 1944 р.) зазначалося, що до завдань СБ в УПА входить виявлення і ліквідація радянської агентури, яка занурюється в підпілля, створення агентурних позицій у радянських партизанських загонах, розкладницька робота серед них, підготовка агентури для вкорінення до органів радянської влади, держбезпеки і міліції.

Апарат СБ здійснював контррозвідувальне забезпечення конспіративних ліній зв'язку. Як зазначав колишній підполковник УПА С.Фрасуляк («Хміль») у роботі «Українська партизанка», налагодження ліній зв'язку є вельми важливим завданням «підпільної організації», і вони мають працювати «майже з годинниковою точністю»; «зв'язкові лінії довго не можуть служити. На випадок підозріння всипи (провалу. – Авт.) треба негайно їх змінити, техніка створення ліній зв'язку «є річ строго конспіративна» [20]. Як ішлося в наказі командира військового надрайону «Ворона» (25 серпня 1943 р.), у пунктах зв'язку розташовуються співробітники СБ із правами перлюстрації підпільної кореспонденції та перевірки надійності кур'єрів зв'язку. Отже, основні завдання СБ в УПА принципово не відрізнялися від завдань СБ ОУН, хоч і були наближені до потреб бойової практики.

Про надзвичайно великі повноваження СБ щодо вояцтва свідчить наказ командувача УПА-«Північ» ч. 27 від 14 січня 1944 р.: всі вояки, незалежно від службового становища, повинні співпрацювати з СБ, інструкції якої мають беззастережний характер. Апаратові СБ надавалася повна свобода дій у справах компетенції. Організаційна інструкція повстанців, підготовлена у зв'язку з приходом радянських військ (не раніше, ніж у березні 1944 р.), визначала СБ як «провідну ділянку» руху Опору, наполягала на тому, що весь актив ОУН та УПА повинен із нею співпрацювати й, безумовно, виконувати всі доручення есбістів. Командири і провідники, що приймали нових учасників ОУН та УПА без попередньої перевірки їх СБ, прирівнювалися до «явних ворогів».

Зі створенням УПА в її складі структурувалися військово-поліцейські підрозділи. У вересні 1943 р. замість них був запроваджений єдиний орган – військово-польова жандармерія (ВПЖ) [16]. Завдання ВПЖ містили агентурну розробку рядового і молодшого командного складу (до командира взводу включно), виявлення оперативних джерел радянських органів держбезпеки, боротьбу з дезертирством (розшук дезертирів вівся територіальними органами СБ). До компетенції жандармерії належали дезертирство, невиконання наказів, зрада інтересів УПА, шпигунство, зловживання службовим становищем, аморальні вчинки тощо. Для виконання функціональних обов'язків вона мала право творити «сітку агентурної розвідки» [25]. СБ та ВПЖ виступали поза судовими інстанціями за умов надзвичайного стану. Наслідки їхньої діяльності, як бачимо, були далеко не однозначними. Поряд із ними функціонували й органи військового судочинства в УПА, що розглядалися командуванням як один з

основних засобів підтримки внутрішнього ладу та дисципліни. Дбаючи про перетворення УПА в повноцінну, згуртовану бойову силу, яка б користувалася повагою і підтримкою населення, її тодішній командувач Д. Клячківський 15 травня 1943 р. підписав наказ, яким визначався перелік «тяжких злочинів» проти українського народу, його влади, окремих громадян та їхнього майна. За їх скоєння на осіб, що досягли 17-річного віку, могла накладатися «найвища кара військового часу – смерть». Серед таких злочинів називалося і шпигунство, яке трактувалося як вивідування військових, економічних таємниць, збір відомостей щодо настроїв населення [26]. Таким чином, можна стверджувати про наявність у структурі УПА спеціалізованих військово-поліцейських підрозділів та оригінальної системи військового судочинства, що функціонувала поряд із широким застосуванням позасудових санкцій.

Слід зауважити, що у повстанських формуваннях склалася доволі чітка система уявлень про завдання й методи контррозвідувального захисту своїх лав від розвідувально-підривної діяльності противника.

У структурі військово-адміністративних ланок повстанської армії був сформований спеціальний орган розвідувальної діяльності та контррозвідувального забезпечення – Служба безпеки, яка мала особливий статус із широкими повноваженнями. Негативною стороною цього стали неадекватні оперативній обстановці фізичні «чистки» в УПА, котрі знекровлювали повстанський рух, полегшуючи його знищення радянськими силовими структурами.

Джерела та література:

1. Кентій А.В. Українська повстанська армія в 1942 – 1943 рр. / А.В. Кентій. – К.: Інститут історії НАН України, 1999. – С. 13.
2. Хміль С.Ф. Українська партизанка: з крайових матеріалів / С.Ф. Хміль. – Мюнхен: видання ЗЧОУН, 1959. – С. 70.
3. Бутковський І. Організаційна структура УПА / І. Бутковський // Збірник на пошану генерала Романа Шухевича. – Мюнхен, Цицero, 1990. – С. 217 – 223.
4. Васькович Г. Роман Шухевич – провідник повстанських війн / Г. Васькович // Збірник на пошану генерала Романа Шухевича. – Мюнхен, Цицero, 1990. – С. 36 – 64.
5. Іщук О., Ковальчук В. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН. – К.: Вік, 2010. – 194 с.
6. Sodol P. UPA: They fought Hitler and Stalin. – N-U, 1987. – 128 p.
7. Вовк О. Вступ / О. Вовк // Літопис УПА. Нова серія. – К. – Торонто, 1999. – С. I. – XXXII.
8. Вовк О. Ще раз про Українську повстанську армію / О. Вовк // Захист. – 2001. – № 6. – С. 40 – 42.
9. Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) та Запілля УПА на Волині та Південному Поліссі (1941 – 1944 рр.) / В. Ковальчук. – Львів: Літопис УПА, 2006. – 512 с.
10. Стародубець Г.М. Українське повстанське запілля (друга половина 1943 – початок 1946 років): дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2007. – 453 арк.

11. Киричук Ю. Історія УПА / Ю. Киричук – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. – 67 с.
12. Ткаченко Н.С. Повстанческая армия (тактика борьбы) / Н.С. Ткаченко – Минск: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 512 с.
13. Сергієнко Г.М. З історії партизанської розвідки ОУН-УПА / Г.М. Сергієнко // Трибуна. – 2001. – № 3 – 4. – С. 36.
14. Русначенко А. Народ збурений. – К.: Пульсари, 2002. – 519 с.
15. Веденєєв Д.В. Контррозвідальне забезпечення в Українській повстанській армії / Д.В. Веденєєв // Сторінки воєнної історії. Збірник наукових праць.– К., 2000.– Вип. 4.– С. 166 – 170.
16. Веденєєв Д.В. Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української повстанської армії / Д.В. Веденєєв // Воєнна історія.– 2002. – № 5 – 6. – С. 32 – 40.
17. Літопис УПА. Нова серія.– К. – Торонто, 1999. – Т. 3.
18. Літопис УПА. Нова серія.– К. – Торонто, 1999. – Т. 18.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 368. – Арк. 35; Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 281. – Арк. 26.
20. Ремесло повстанця. Збірник праць полковника УПА Степана Форсуляка-«Хмеля». – Львів: ЦДВР, 2007. – С. 269.
21. Літопис УПА. Нова серія. – К. – Торонто, 1999. – Т. 2.
22. Іщук О., Ніколаєва Н. Методи шифрування кореспонденції у підпіллі ОУН і УПА та їх розшифрування органами державної безпеки УРСР в 1944 – 1954 рр. / О. Іщук, Н. Ніколаєва. – К.: Б.М., 2007. – 84 с.
23. Галузевий державний архів СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 61.
24. Галузевий державний архів СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 49. – Арк. 180.
25. Галузевий державний архів СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 5. – Арк. 50 – 52.
26. Галузевий державний архів СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 61. Арк. 1 – 4.

© **Дмитрий ВЕДЕНЕЕВ, Ольга ГАПЕЕВА**

ОРГАНИЗАЦИЯ ЗАЩИТЫ ВОЕННОЙ ТАЙНЫ СПЕЦИАЛЬНЫМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ УКРАИНСКОЙ ПОВСТАНЧЕСКОЙ АРМИИ (1942 – 1945 рр.)

Авторы исследуют концептуальные взгляды командования Украинской повстанческой армии по защите конфиденциальной информации. На основе документальных материалов рассматривается система органов контрразведывательной защиты, обеспечения внутренней безопасности и правопорядка в структуре повстанческой армии, их деятельность по сохранению военной тайны, предупреждения утечки секретных сведений, противодействия разведывательно-подрывным устремлениям противника, а также организация шифровальных и контрразведывательных мероприятий специальными подразделениями УПА. По мнению авторов, рассмотренный аспект истории повстанческого движения свидетельствует об организационно-

штатной структуре УПА как основе регулярной армии независимого Украинского государства.

Ключевые слова: защита информации, разведка, контрразведка, повстанческое движение, шифровальное дело.

© *Dmutro VEDENEEV, Olga GAPEYEVA*

DEFENSE OF MILITARY SECRETS BY SPECIAL UNIT OF UKRAINIAN REBEL ARMY (1942 – 1945)

The authors have studied conceptual views command of the Ukrainian Rebel Army to protect confidential information.

This research work is based on documentary materials and considered system of counterintelligence protection, internal security and law and order in the structure of the rebel army on their activities for the preservation of military secrets, confidential information leakage prevention, combat reconnaissance and subversive organization and direction of the enemy encryption and counterintelligence operations by special units of the URA.

Authors said, that in the structure of the URA there were specialized military and police forces and the military justice system of the original, which functioned along with the widespread use of extrajudicial sanctions.

It should be noted that the rebel ranks has developed quite clear system of ideas about the objectives and methods of counterintelligence protection of their ranks from intelligence and subversive activities of the enemy.

According to the authors, disturbed aspect of the history of insurgency evidence that the leaders of the state independence movement organization of URA as the embryo of the regular army of the Ukrainian state.

Keywords: *information security, intelligence, counter-intelligence, insurgency, cryptographic right.*